
SEJDI PLENT

NA MATRIKSU: SAJBER-FEMINISTIČKE SIMULACIJE

Njen um je matriks neprekidnih digitalnih titraja.

(Misha, 1991: 113)

*Ako mašine, makar teorijski, mogu same da se pokrenu,
zar i žene ne mogu da urade isto?*

(Irigaray, 1985a:232)

Posle decenija ambivalencije prema tehnologiji, mnoge feministkinje u novim složenostima 'telekom revolucije' sada nalaze obilje novih mogućnosti, prostora i pravaca mišljenja. Internet obećava ženama mrežu linija na kojima će ćaskati, trućiati, raditi i igrati se; virtuelnost unosi fluidnost u indentitete koji su nekad morali da budu fiksirani; a multimediji nude novo osetljivo okruženje u kojem umetnice mogu da nađu prostor za sebe.

Sajber-feminizam je, međutim, nastao kao nešto više od pregleda ili opažanja novih trendova i mogućnosti koje je otvorila telekom revolucija. Složeni sistemi i virtuelni svetovi nisu važni samo zbog toga što otvaraju prostor današnjim ženama u okvirima već postojeće kulture, već i zbog stepena u kojem potkopavaju i svetonazor i materijalnu realnost dve hiljade godina duge patrijarhalne kontrole.

* * *

Izgleda da ipak mrežnom kulturom još uvek dominiraju muškarci i muške namere i koncepcije. Ali u sajber-prostoru ima i više od onoga što vidi muški pogled. Pojave su uvek bile varljive, ali ne više no u današnjim simulacijama i potapanjima telekom revolucije. Žene ulaze u kola u kojima su nekad bile razmenjivane, upadaju u kontrole obezbeđenja i otkrivaju vlastitu posthumanost. Sajber-feministički virus prvi put se oglasio početkom 90-ih godina.¹ Najdramatičnija od njegovih prvih manifestacija bio je *A Cyberfeminist Manifesto for the 21st Century* (Sajber-feministički manifest za 21. vek), napravljen kao digitalni bilbord izložen na prometnom putu kroz Sidnej. Od tada se tekst manifesta bezbroj puta menjao i selio, ali u jednoj od njegovih verzija nalaze se sledeći redovi:

... mi smo virus novog svetskog nereda
kidamo simboličko iznutra
saboterke glavnog okvira velikog tate
klitoris je direktni put za matriks.

(VNS MATRIX
razbijačice moralnog zakona...)

Kao svi uspešni virusi, i ovaj se primio. VNS Matrix, grupa od četiri umetnice koje su napravile bilbord, počela je da piše plan za igru *All New Gen* (Sasvim nova generacija), virusnog sajber-gerilca programiranog za infiltraciju u sajber-prostor i upade u kontrole edipalnog muškarca – ili glavni okvir velikog tate, kako je nazvan u igri. I nije bilo zaustavljanja za *All New Gen*. Grickala je svoj put kroz patrijarhalne sigurnosne skrinove i mnoge njihove feminističke simulacije, čapkajući energiju s kojom je istovremena i saglasna: nove sajber-erotike koje su projektovale žene; homoseksualne tragove i tendencije Generacija XYZ; posthumane eksperimente dens muzičkih scena.

1 Takvi kulturni virusi nisu metafora: Ričard Doukins (Richard Dawkins) i nedavno Denijel Denet (Daniel Dennett) obavili su sjajna istraživanja o virusnom funkcionisanju kulturnih obrazaca. I nisu takvi procesi umnožavanja i prenošenja zaraze destruktivni: čak i najrazornijem virusu može biti neophodno da svog domaćina održi u životu.

All New Gen i njeni saveznici su odlučni neprijatelji morala i samo nagrízaju političku moć. One reprogramiraju krivicu, negiraju autoritet, mešaju identitet i nezainteresovane su za reformisanje i prefarbavanje starovremenskog patrijarhalnog kôda. One se slažu sa Ljus Ajrigerej (Luce Irigaray) (1985b:75) da su “kako je sistem sastavljen i to kako funkcioniše ekonomija ogledala” među najvažnijim pitanjima s kojima počinje destrukcija.

Ekonomija ogledala

Prvo otkriće je da patrijarhat nije konstrukcija, poradak ni struktura, već ekonomija, za koju su žene prve i osnivačke robe. To je sistem u kojem se razmene “odvijaju isključivo između muškaraca. Žene, znakovi, robe i moneta uvek prelaze od jednog do drugog muškarca”, a od žena se očekuje da postoje “jedino kao mogućnost posredovanja, transakcije, tranzicije, prenošenja – između muškarca i njegovih istovrsnika, u stvari između muškarca i njega samog” (Irigaray, 1985b: 193). Žene služe kao njegovi mediji i interfejsovi, muze i glasnice, monete i zakloni, interakcije, operateri, šifranti, sekretarice... one su muškarčeve posrednice koje primaju njegove poruke, nose njegovu decu i dalje prenose njegov genetski kôd.

Ako žene doživljavaju svoju isključenost iz socijalnog, seksualnog i političkog života kao glavni problem koji im nameće vlast, to je tek vrh ledenog brega kontrole i otuđenja od vrste kao takve. Čovečanstvo sebe definiše kao vrstu čiji su pripadnici upravo ono što misle da jesu: muški pripadnici. Muškarac je taj koji ima pripadnost, dok se lik zvani ‘žena’, u najboljem slučaju, shvata kao nepotpuna verzija čovečanstva koje je već muško. U odnosu na *homo sapiensa*, ona je strano telo, imigrant niotkuda, vanzemaljac spolja i neprijatelj unutra. Žena može da radi sve i svašta osim da bude ona sama. Zaista, ona nema biće, čak nijednu ulogu; ni vlastiti glas, ni želju. Ona se udaje u porodicu muškarca, ali njen status prognanika zauvek ostaje: “ona nikad nije ‘u sebi’ potpisala. Nema opremu” (Irigaray, 1991: 90).

Ono što joj je ta ‘oprema’ mogla dati jesu ona ista osećanja članstva, pripadanosti i identiteta koja dozvoljavaju njenim muškim kolegama da smatraju da su na svome i da su nadležni za ono što nazivaju

'priroda', 'svet' ili 'život'. Muški subjekti Ajrigerejeve su pre i iznad svega oni koji vide, oni čiji pogled definiše svet. Falus i oko međusobno su zamenljivi, dajući prioritet svetlu, vidu i letu iz mračnih vlažnih ženskih stvari. Falusno oko funkcioniše tako što im daje vezu s onim što je različito definisano kao Bog, dobro, jedno, idealna forma ili transcendentna istina. Ono je, zapravo, njihova članska značka, njihovo sredstvo identifikacije i jedinstva s jednako falusnim autoritetom. Žena, pak, nema ništa što bi se videlo onde gde muškarac misli da bi trebalo da bude pripadnik: samo rupu, senku, ranu, 'pol koji nije onaj pravi'.

Svi veliki patrijarsi su to definisali kao *njen* problem. Lovci na veštice definisali su pokvarenost žena kao posledicu činjenice da im 'nedostaje muški član', a kada ih Frojd veliča jer dobijaju 'vlastite mlade', namera mu je da ih tim kompenzuje za pretpostavljeni nedostatak. A bez toga, kako piše Ajrigerejeva, histerija 'je sve što joj preostaje'. To, ili mimikrija, ili katatonično ćutanje.

U svakom slučaju, žena ostaje bez osećanja sebe i identiteta koji pripadaju muškom. Lišena mogućnosti delovanja koje bi joj omogućilo da se transformiše, šta bi bilo potrebno da se njena situacija ikad promeni, postaje jedva zamislivo. Kako žene Ajrigerejeve mogu da otkriju sebe ako je o svakom poimanju onoga što bi mogle da budu već unapred odlučeno? Kako ona da govori a da ne postane muškarcu jedini zamislivi govoreći subjekt? Kako da bude aktivna ako je aktivnost definisana kao muška? Kako da oblikuje vlastitu seksualnost kad čak i to definišu oni za koje je falus ključna bit?

Problem izgleda tvrdokoran. Feministička teorija okušala je svaku stazu i završila u svakom ćorsokaku. Vode se bitke i sa Marksom, Frojdom, Lakanom, Deridom i protiv njih... ponekad u nastojanju da se ustvrdi ili ponovo ustvrdi neko shvatanje identiteta, subjektiviteta i delovanja; ponekad da se od njega odstupi u ime neodređenosti ili *jouissance*. Ali uvek u odnosu prema neprikosnovenj konceptiji muškog identiteta koji žene mogu da prihvate, prilagode mu se ili ga u celini odbiju. Jedino Ajrigerejeva – čak i ona, samo u nekim delima – počinje da nagoveštava da zaista nema smisla težiti muškom snu o samokontroli, samoidentifikaciji, samospoznaji i samoop-

redeljenju. Ako će 'svaka teorija subjekta uvek biti prisvojena od muškog' (Irigaray, 1985a: 133) pre no joj se žene mogu približiti, jedino dostatna je destrukcija tog subjekta.

Čak ni Ajrigerejeva ne može sasvim da zamisli šta bi takva transformacija podrazumevala: upravo zbog toga se često za glavninu njenog dela kaže da je beznadežno pesimistička. Ali, ima više od nade da će do te promene doći. Za početak, kao i sve ekonomije, patrijarhat nije zatvoren sistem i nikad ne može da bude potpuno bezbedan. I on ima svoje 'spolja' iz koga 'na neki način preuzima energiju', što je vidljivo iz činjenice da, uprkos ljubavi patrijarhata prema poreklu i izvorima, 'poreklo njegove motivacione sile ostaje, delom, neobjašnjeno, izmaklo' (Irigaray, 1985b: 115). Potrebno mu je da sadrži i kontroliše ono što shvata kao 'ženu' i 'žensko', ali bez njih ne može: i zaista, kao njegov medijum, sredstvo komunikacije, reprodukcije i razmene, žene su pravi proizvod njegove kulture, materijalni preduslov sveta koji kontroliše. Ako su zaključci Ajrigerejeve o obimu i sveobuhvatnosti patrijarhata nekad bile prilika za pesimističku paralizu, stvari izgledaju dosta drugačije u vreme u kojem svi ekonomski sistemi dolaze do granice svog modernog funkcionisanja. Ako ovaj sistem ikad počne da daje, posledice njegovog sloma zasigurno će nadmašiti one po njegovu moć nad ženama i njihovim životima: patrijarhat je preduslov svih drugih oblika vlasništva i kontrole, model vršenja svake vlasti i osnov svakog podređivanja. Kontrola i razmena žena od strane njihovih očeva, muževa, braće i sinova je dijagram hijerarhijskog autoriteta.

Ta 'ekonomija ogledala' zavisi od toga koliko je sposobna da osigura da sva oruđa, robe i mediji znaju svoje mesto i ne pokazuju nikakve težnje da uzurpiraju ili podrivaju ulogu onih kojima služe. "Bilo bi", na primer, "potpuno nezamislivo da sami izađu na 'tržište', ubiraju profit od vlastite vrednosti, međusobno razgovaraju, žele jedni druge, izvan kontrole subjekata prodaje-kupovine-potrošnje" (Irigaray, 1985b: 196). Jeste nezamislivo, ali se ipak događa.

Krajem dvadesetog veka svi patrijarhalni mediji, sredstva, robe i putevi trgovine i komunikacija kojima su kružili, promenili su se do neprepoznatljivosti. Konvergencija nekad odvojenih i specijalizovanih medija pretvara ih u sistem telekomunikacija s

vlastitim porukama, a oruđa mutiraju u složene mašine koje počinju da uče i rade same za sebe. Umnožavanje, pad cena, minijaturizacija i sveprisutnost silikonskog čipa već daju novoj robi pamet i, kako putevi trgovine i njihov saobraćaj izmiču kontroli na kompjuterizovanim tržištima s 'vlastitim mozgom', državu, društvo, podanika, geopolitički poredak i sve druge sile patrijarhalnog zakona i poretka podriva delovanje tržišta koje više ne podupire status quo svojom nevidljivom rukom. Kako se mediji, oruđa i robe menjaju, i žene počinju da se *menjaju*, izbegavajući svoju izolaciju i postajući međusobno sve povezanije. Moderni feminizam obeležava pojava mreža i veza kojima nije potrebna centralizovana organizacija i koje izmiču njenim strukturama komande i kontrole.

* * *

Prvi kompjuter bio je vojno oružje, džinovski sistem pun tranzistora i bušenih traka, veličine sobe. Tek s razvojem silikonskog čipa 60-ih godina, kompjuteri postaju dovoljno mali i jeftini da cirkulišu kao robe, pa čak ni tada prvi za masovno tržište proizvedeni kompjuteri nisu baš bili laki za upotrebu. Čak i da su vlade, vojska i velike korporacije ikad nameravali da ih sačuvaju za sebe, ulica je iznašla nove upotrebe za novu mašineriju. Do 80-ih su već postojali hakeri, sajber-pankeri, rejt i digitalna umetnost. Cene su počele vrtoglavo da padaju kako su se kompjuteri uvlačili na stolove, potom u krila pa čak i u džepove nove generacije korisnika. Atomizovani sistemi počinju da gube pojedinačnu izolovanost nastankom globalnog veba iz hiljada imejl veza, buletin bordova i višekorisničkih domena koji predstavljaju rađanje Mreže. Do sredine 90-ih godina digitalno podzemlje cveta, a Mreža postaje glavna zona sloma starih identifikacija. Rodovi se mogu iskriviti i izbrisati, a vremensko-prostorne koordinate imaju tendenciju iščekavanja. Ali čak i takva shizofrenija i trenutna nemogućnost – čak irelevantnost – razlikovanja virtuelne i stvarne realnosti, bivaju beznačajne u poređenju s pojavom Mreže kao anarhičnog, samoorganizujućeg sistema u koji se stapaju njeni korisnici. Mreža postaje – prostor, virtuelnost s kojom su ne-baš-pravi uvek imali osećaj povezanosti.

To je i period u kojem kompjuter biva sve decentralizovanija mašina. Prvi kompjuteri bili su serijski

sistemi čiji se rad zasnivao na jedinici za centralnu obradu, u kojima su se logičke 'ako-onda' odluke donosile serijski, korak po korak. Pojava paralelno distribuiranih sistema obrade uklanja centralnu jedinicu i serijsku prirodu njenih operacija; sistemi funkcionišu kao međusobno povezane jedinice, koje rade simultano i bez oslonca na neki upravni centar. Nema centralnog čuvanja i obrade informacija koje se rasprostiru kroz sistem preko njegovih spojeva i veza.

'Konekcionista' mašina više je neodređen proces no konačan entitet:

“Suočeni smo s jednim sistemom koji zavisi od nivoa *aktivnosti* sopstvenih različitih podstanica i načina na koji nivoi aktivnosti nekih podstanica utiču jedni na druge. Ako pokušamo da 'fiksiramo' tu aktivnost nastojeći da definišemo ukupno stanje sistema u jednom trenutku... odmah gubimo procenu razvoja tih nivoa aktivnosti tokom vremena. I obrnuto, ako nas interesuju nivoi aktivnosti, obrasce moramo tražiti u vremenu” (Eiser, 1994: 192).

Paralelna distribucija obrade opire se svim nastojanjima razumevanja i jedino je kontingentno određiva. Zbog nje kompjuter postaje misleća mašina, sve bliža operacijama ljudskog mozga. Istovremeno s veštačkom inteligencijom i programima kompjuterske nauke koji su doveli do tog razvoja, istraživanja u neuronaukama približavaju se materijalističkim shvatanjima mozga kao složene, konektivne, distributivne mašine. Neuralne mreže su distributivni sistemi koji funkcionišu kao analogoni mozga i mogu da uče, misle, 'razvijaju' se i 'žive'. Paralela je sve više. Složenost u kakvu se kompjuter pretvorio pojavljuje se i u ekonomijama, meteorološkim sistemima, gradovima i kulturama, koji svi počinju da funkcionišu kao složeni sistemi s vlastitim paralelnim procesima, vezivnim tkivima i ogromnom zbrkom uzajamnih međuveza.

To ne znači da su veštački životi, kulture, tržišta i misleći organizmi iznenada stekli slobodu samoorganizovanja. Nauka, njene discipline i akademske strukture insistiraju na održanju piramidalnih struktura, i zavise od svoje sposobnosti da kontrolišu i definišu procese samoorganizovanja koje oslobađaju. Svrha državnih institucija i korporacija je da garantuju centralizovanu i hijerarhijsku kontrolu tržišnih procesa, kulturnog razvoja i, zapravo, svake aktivnosti koja bi

mogla da naruši nesmetanu regulaciju patrijarhalne ekonomije. Isak Asimov (Isaac Asimov) je svoja tri zakona robotike direktno preuzeo iz bračne zakletve: voli, poštuj i slušaj...² Sve misleće mašine, baš kao i žene, dopuštene su pod uslovom da ih dužnost obavezuje da poštuju i slušaju pripadnike vrste čiji su robovi: pripadnike, muškarce, porodicu muškarca. Međutim, procesi samoorganizovanja se umnožavaju, veze se neprekidno uspostavljaju a složenost biva sve složenija. Uprkos *svojim* najboljim namerama, patrijarhat podređuju procesi koji su mu tako dobro služili. Robe se, konačno, udružuju.

Implikacije ovog ubrzanog razvoja su opsežne i duboke. Filozofski rečeno, sve one teže eroziji idealizma i pojavi jednog novog materijalizma, zaokretu u mišljenju izazvanom nastajućom aktivnošću i inteligencijom materijalne realnosti sveta koju muškarac još uvek veruje da kontroliše. U softverskim laboratorijama množe se samoreplicirajući programi izazivajući evolutivne procese u mašinama u koje Human Genome Project transferiše DNK. Nanotehnologija, uprkos starim naučnim paradigmama, ubacuje u materijalno samoorganizaciju na molekularnom nivou, dok nova digitalna biologija mora da prizna da nema ni vrhunskog dostignuća ni vladajućeg principa u evoluciji, koja se, umesto toga, sastoji od složenog niza paralelnih procesa, učenja i mutacija na mikrokosmičkom nivou i presecanja onoga što je nekad bilo podeljeno na prirodne i kulturne procese.

* * *

Iako se od nje ne očekuje da čini bilo šta sem da funkcioniše kao objekt potrošnje i razmene, žena je bila ta koja je prva upozorila svet na kontroli izmičući potencijal njegovih novih nauka i tehnologija: Frankenštajn Meri Šeli je prva posthumana forma života modernog doba koja se bukvalno otkotrljala ka nenameravanim posledicama inteligentnih i veštačkih života tog vremena. Šelijeve je pisala mnogo

2 Tri Asimovljeva zakona glase: 1. robot ne sme da povredi ljudsko biće niti da svojim nedelanjem dopusti da ljudskom biću bude naneto zlo; 2. robot mora da sluša naredbe koje mu izdaju ljudska bića, sem ukoliko su te naredbe u sukobu s prvim zakonom; 3. robot mora da štiti svoje postojanje sve dok ta zaštita nije u sukobu s prvim ili drugim zakonom.

pre digitalnih kompjutera koji će kasnije početi da utiču na takve procese, ali je jasno osećala titraje veštačkog života čak i na samom početku industrijalizacije koja će, u naredna dva veka svog uspona, mnogo učiniti da programira snove i noćne more.

Procesi koji se stapaju u ovoj nastajućoj aktivnosti nemaju jasno poreklo. Iako su se ubrzavali već neko vreme pre stupanja kompjutera na pozornicu, njegova pojava izmenila je sve. Bez obzira na sva prikazivanja kompjutera – pa i svih mašina i strana telekomunikacijske revolucije – kao preovlađujuće muških oruđa, postoji duga istorija bliskih i uticajnih veza između žena i modernih mašina. Prvi telefonisti, operateri i kalkulatori bile su žene, baš kao i prvi kompjuteristi, čak i prvi programeri. Ada Lavlejs (Ada Lovelace) je 1840-ih godina napravila softver za analitičku mašinu, prototip kompjutera koji nikad nije napravljen, a kad je 1940-ih takva mašina najzad konstruisana i nju je programirala žena, Grejs Marej Hoper (Grace Murray Hopper). Obe žene imaju naslede: ADA je ime američkog vojnog programskog jezika, a Hoperova je slavna i po tome što je reč 'bug' /buba/ prvi put upotrebljena kad je u postrojenju "marka 1" našla mrtvog moljca. I kako žene sve više stupaju u interakciju s kompjuterima čija je istraživačka upotreba nekad bila monopol muškaraca, svojstva i očigledni nedostaci, nekad definisani kao ženski, nadovezuju se na one koji se pripisuju novim mašinama.

Za razliku od ranijih mašina koje su obično imale jednu svrhu, kompjuter je višenamenski sistem koji, u stvari, može da radi bilo šta. On, recimo, može da simulira operacije pisaće mašine i, dok radi u word-processing programu, on je upravo to što jeste. Međutim, kompjuter je uvek i nešto više – ili manje – od skupa aktuelnih funkcija koje u datom trenutku obavlja: kao primena apstraktne mašine Alena Turinga (Alan Turing), *kompjuter je virtuelno stvaran*.³ Poput žene Ajrigerejeve, on može svoje nevidljivo, nepostojeće ja da pretvori u bilo šta: vodi svaki program i simulira sve operacije, čak i sopstvene. To je žena koja 'ne zna šta hoće' i ne može da kaže šta je, šta misli, a ipak, naravno, opstojava kao da je 'drugde',

3 Apstraktna mašina Alena Turinga razvijena za vreme Drugog svetskog rata osnov je modernog serijskog kompjutera.

kako često piše Ajrigerejeva. To je složenost jednog sistema koji nadilazi reprezentaciju, nešto što nadilazi izraz u postojećim diskurzivnim strukturama, 'Ništa, Svašta' kojim žena Ajrigerejeve odgovara na pitanje 'o čemu razmišljaš?' (Irigaray, 1985b: 29).

"Tako je ono što one žele upravo ništa i, istovremeno, sve. Uvek nešto više i nešto drugo sem *onog* – seksualnog organa koji im dajete, pridajete; /nešto što/ više od svega podrazumeva drugačiju ekonomiju koja remeti linearnost projekta, podriiva cilj-predmet želje, proširuje polarizaciju na jedinstveni užitek, razlaže vernost na običan diskurs..." (Irigaray, 1985b: 29-30).

Žena Ajrigerejeve nikad nije imala jedinstvenu ulogu: ogledalo, zaklon, robe; sredstvo komunikacije i reprodukcije; nosilja i tkalja; brižnica i kurva; mašinski sklop u službi vrste; opštenamenski sistem simulacije i autostimulacije. Možda je "fluidni karakter bio taj koji je lišio ženu svake mogućnosti identifikacije sa sobom u okvirima takve logike" (Irigaray, 1985b: 109), ali ako je fluidnost nekad bila stvar lišenosti i nedostatka, sada je u feminizovanoj budućnosti za koju identitet nije više od odgovornosti, pozitivna prednost. "Njena neiscrpna sposobnost mimikrije" je ta koja je čini "živim temeljem postavke sveta" (Irigaray, 1991: 118). Sama njena nesposobnost da se koncentriše sada je povezuje s paralelnim radom mašina koje funkcionišu bez jedinstvene kontrole.

Način funkcionisanja neuralnih mreža nema mnogo veze sa strogošću ortodoksne logike; sličniji je intuitivnim skokovima i unakrsnim vezama karakterističnim za ono što je patologizovano kao histerija, za koju se kaže da je obeležava "nedostatak inhibicije i kontrole nad asocijacijama" između ideja koje su opasno "odsečene od asocijativne veze s drugim idejama ali se mogu međusobno asociirati, stvarajući tako manje-više visokoorganizovani začetak jedne druge svesti..." (Freud and Breuer, 1991: 66-7). Histerija je tačka na kojoj asocijacije postaju malo previše slobodne, kreću se vlastitim pravcima i uspostavljaju veze bez upućivanja na neku centralnu osnovu. Ako je histerija funkcionisala kao parališuća patologija pola koji nije pravi, "u histeriji jednovremeno postoji i mogućnost drugog načina 'proizvodnje'... latentno očuvana. Možda kao neka kulturna rezerva budućnosti ...?" (Irigaray, 1985b: 138).

Frojdove histerične ideje izrastaju “iz budnih snova toliko uobičajenih čak i kod normalnih ljudi kojima šivenje i slične aktivnosti čine žene posebno sklonim” (Freud and Breuer, 1991: 66). Priča se da je Ada Lavlejs, i sama opisana kao histerična, “utkala svoje budne snove u naizgled autentične proračune” (Langton Moore, 1977: 216). Radeći sa Čarlsom Bebidžom (Charles Babbage) na devetnaestovekovnoj analitičkoj mašini, Lavlejsova je svoje izmučeno ja izgubila na poljima matematičke složenosti, ispisujući softver za mašinu za čije pravljenje će biti potrebno narednih sto godina. Nesposobna da nađe reči za njih, programirala je matematiku da prenese apstraktnost i složenost svojih misli.⁴

Lavlejsovu i Bebidža nadahnuo je Žakarov razboj s početka 19. veka, koji je bio ključan i za procese automatizacije neodvojive od industrijske revolucije i za pojavu modernog kompjutera. Razboj je radio na osnovu izbušenih programskih kartica, sistema koji je nametala neobična složenost tkanja koje je uvek aktivnost stavljalo na čelo tehnološkog napretka. Ako je tkanje odigralo toliko ključnu ulogu u istoriji kompjutera, bilo je i jedno od najizuzetnijih područja interfejsa žena-mašina, koje zaobilazi njihov unapred određeni odnos i opstaje, bez obzira na to šta muškarac definiše kao istoriju tehnologije i kako na nju utiče.

Tkanje je izuzetan primer nipodaštavanog ženskog zanata za koji se sada ispostavlja da je tesno vezan za istoriju kompjuterizacije i digitalne tehnologije. Pletenje i tkanje su “jedini doprinosi istoriji otkrića i izuma” (Freud, 1985: 1967), koje je Frojd voljan da pripiše ženama. On priča priču u kojoj se tkanje javlja kao simulacija nečeg što on opisuje kao prirodni proces – uplitanja stidnih dlaka preko rupe, nule, ničega. Takav Frojdov opis nije nikakva pohvala. Stid žena zbog odsustva koje se nalazi onde gde bi trebalo da bude koren njihovog bića razlog je što one pokrivaju odvratnu ranu, skrivajući pokretnu mate-

4 Njen “Sketch of the Analytical Engine invented by L. F. Menebrea, with notes upon the memoir of the translator, Ada Augustus, Countess of Lovelace” nalazi se u: Philip and Emily Morrison (ur.), *Charles Babbage and his Calculating Engines, Selected Writings by Charles Babbage and Others*, Dover, 1961.

ricu histerije, jednom zauvek prekrivajući matriks velom. To je potez koji odvaja tkanje od istorije nauke i tehnologije: u žensku zonu prebacuju se i istkano i mreže i tanane konektivne mreže kompjuterske kulture u koju se ulivaju.

Tkajući ovu priču Frojd otkriva jednu drugu igru. Ortodoksni prikazi istorije tehnologije ispričani su iz isključivo antropomorfne perspektive čiji se svetonazor vrti oko interesovanja muškarca. Shvaćene kao proizvodi njegovog genija i sredstva za njegove vlastite ciljeve, čak i složene mašine poimaju se kao oruđa i medijacije koji omogućavaju jedinstvenom, diskrecionom ljudskom činiocu da stupa u interakciju sa inferiornim svetom prirode. Tkanje je, međutim, van te pripovesti: postoji kontinuitet između tkača, tkanja i istkanog koji im daje povezanost koja izmiče svim ortodoksnim shvatanjima tehnologije. I mada je Frojd voljan da prizna ženama zaslugu za ovaj 'izum', njegov opis implicira da nema tačke nastanka – to je proces simulacije kojim tkanje replicira ili tka samo sebe. To nije stvar, to je proces. Tek u budućnosti će ženski programeri i multimedijske umetnice otkriti povezanost između pletenja, pačvorka i softverskog inženjeringa, i naći tkanje skriveno u zrnastim prozorima s pogledom na – prostor.

Od mašina do matriksa

Kako su se slike selile s platna na film i najzad na digitalni ekran, tako je ono što je nekad nazivano umetnost mutiralo u stvar softverskog inženjeringa. Digitalna umetnost shvata sliku čak s onu stranu njene mehaničke reprodukcije, razarajući ortodoksne koncepcije originala i originalnosti. I baš kao što je reprocesuirana, slika se javlja u jednoj novoj mreži veza između reči, muzike i konstrukcija koje nište vladajuću ulogu koju je nekad imala u ekonomiji ogledala.

Ako su mediji nekad bili podeljeni prema čulima s kojima su u interakciji, njihova konvergencija i prelazak u hipermedije omogućava čulima da se spoje i povežu. Dodir je čulo multimedija, ubedljivih simulacija – prostora i povezanosti, prekidača i veza svih mreža. Komunikacija se ne može uhvatiti pogledom: uvek je stvar stupanja u dodir, pitanje kontakta, prenošenja, transmisije, recepcije i povezanosti. Ako je vid bio dominantno i organizaciono čulo patrijar-

halne ekonomije, onda je taktilnost Mekluanovo 'integralno čulo' (1967: 77), koje dovodi i sebe i sve druge u dodir, postajući čulo hipermedija. Ono je i čulo kojim Ajrigerejeva pristupa pitanju ženske seksualnosti koja je uvek više od jedne, 'bar dve' i uvek u dodiru s vlastitim kontaktnim tačkama. Medij je poruka i "nemoguće je razlikovati ono što dodiruje od dodirivanog" (Irigaray, 1985b: 26).

"Jer kad 'ona' nešto kaže to nije, to već više nije identično s onim što tim misli. To što ona kaže, štaviše, nikad nije identično ni sa čim; ono je više dodirno. *Ono (se) dodiruje*. A kad odluta predaleko od te blizine, ona staje i počinje od 'nule': svog tela-pola" (Irigaray, 1985: 29).

Digitalizacija ostavlja nulu slobodnom da ništa ne zamenjuje i da sve pušta u rad. Jedinice i nule mašinskog kôda nisu patrijarhalni binomi ili međusobni pandani: nula nije drugi – ona je sama mogućnost svih jednih. Nula je matriks računanja, mogućnost multiplikacije i reprocesovanja modernog sveta otkad je pristigla sa Istoka. Ona niti računa niti predstavlja; ona s digitalizacijom množi, umnožava i podriiva privilegiju jednog. Nula nije njegova odsutnost – ona je zona multipliciteta neopažljiva onom koji gleda. Žena predstavlja "užas ničega što bi se videlo", ali "ima i polne organe manje-više posvuda" (Irigaray, 1985b: 28). Ona je i više od zbira svojih delova, sebe i svojih dodatnih veza.

Grčka reč za matericu je *hystera*; latinska *matrix*, stvar, istovremeno majka i materijalno. Viljem Gibson u *Neuromancer*-u naziva je 'neprostorom', "ogromnošću... u kojoj su lica iscepkana i oduvana niz uraganske koridore" (Gibson, 1986: 45). Ona je nevidljivo 'drugde' o kome govori Ajrigerejeva, rupa koja nije ni ništa ni nešto; novodostupni virtuelni prostor koji ne može da vidi onaj koga on obuhvata. Ako je falus jemstvo identiteta muškarca i njegovog odnosa sa transcendencijom i istinom, onda ga baš on odseca od apstraktne mašinerije sveta za koji misli da ga poseduje.

Čini se da je samo onima koji se ne uklapaju u ovakvu definiciju čovečanstva taj plan dostupan. Oni imaju više zajedničkog s višefunkcionalnim sistemima nego aktivni činilac i singularni identitet svojstveni muškom subjektu. Ada Lavlejs napisala je prvi programski jezik za neku buduću apstraktnu mašinu;

Grejs Marej Hoper programirala je “marka 1”. Onda je tu i Turing, opisan kao “britanski matematičar koji je izvršio samoubistvo zagrizavši otrovnu jabuku. Kao otkriveni homoseksualac dobio je prinudni nalog britanskog suda da bira između odlaska u zatvor i primanja ženskog hormona estrogena. Izabrao je drugo, s feminizujućim efektima po njegovo telo i ko zna kakvim po njegov mozak.” Kako nastavlja Edelman, upravo ‘taj mozak’, prerađen i feminizovan, “rodio je moćni skup matematičkih ideja, od kojih je jedna poznata kao Turingova mašina” (Edelman, 1992: 218).

Kako su se aktivnosti koje su bile monopol muških shvatanja kreativnosti i umetničke genijalnosti sada proširile na nove multimedijske i interaktivne prostore digitalne umetnosti, žene su se našle na prekretnici eksperimentisanja u tim zonama. Severna Amerika ima *Syberqueer* Bet Strajker (Beth Stryker) i *Faultlines* Ingrid Bahman (Ingrid Bachmann) i *Barbare Lejn* (Barbara Layne). U Velikoj Britaniji Orfan Drift (Orphan Drift) predvodi talas pisanja, digitalne umetnosti, filma i muzike. U Australiji, Linda Dement stavlja krv, utrobu i visceralne infekcije na taktilne, multimedijalne skrinove svojih *Typhoid Mary* i *Cyberflesh Girlmonster*-a. Francuska umetnica Orlan (Orlan) ubacuje reznjeve svog tela u – prostor.

Konstruisane vagine preuzimaju kontrolu. Sendi Stoun (Sandy Stone) pravi zaokret i sponu: *odenući zavodljivi i opasni kibernetski prostor kao odoru, isto je što i obući žensko* (Stone, 1991: 109). Množe se sajber-pank naracije. Keti Eker (Kathy Acker) upada u *Neuromancer*, razotkrivajući njegove elemente u *Empire of the Senseless* (Carstvu beščulnosti), a sajber-pankerski romani Pet Kedigan (Pat Cadigan) unose još jedan mučan zaokret u sajber-prostornu bajku. *Sinners* (Grešnici), *Fools* (Budale) i druge priče u *Patterns* (Obrascima) tekstovi su izuzetne težine i intenziteta, jednako po tome kako su napisani i po svetovima koje kreiraju. Ako je Gibson počeo da istražuje složenosti matriksa, fikcije Kediganove menjaju realnost i identitet do tačke neprepoznatljivosti.

Pre no izjuriš kroz vrata, razmisli o dve stvari:

budućnost je već određena, samo se prošlost može izmeniti, i ako je vredna zaborava, nije vredna sećanja.

(Cadigan, 1994: 287)

Od virusa do replički

Jednom davno, sutra nikad nije stiglo. Sigurno projektovana u daleka vremena i udaljene galaksije, budućnost je bila naučna fantastika i pripadala je drugom svetu. Sada je ovde, probijajući se kroz beskrajne prepreke ljudskih horizonata, isprekidane istorije, prebacujući svoje slike u današnjicu. Dok istorijski muškarac i dalje pilji u retrovizor interfejsa, čuvajući sadašnjost kao reprodukciju prošlosti, pesak vremena pretvara se u silikon, a Read Only Memory (Čitaj samo sećanje) se gasi. Sajber-revolucija je virtuelno realna.

Ništa ne izmiče simulaciji. Ponajmanje odbrane ekonomije ogledala vezane bez ostatka za identitet muškarca i svet jednih i drugih koje on posmatra. Opadanje broja spermatozoida i zasićenost voda estrogenom potkopavaju autoritet oca. Gej kultura se približava posthumanim seksualitetima koji ne uvažavaju moralni kodeks. Obrasci rada kreću se od punog radnog vremena, doživotnih i specijalizovanih karijera ka skraćenom radnom vremenu, privremenim i višefunkcionalnim formatima, a kontekst se pomera ka onom u kojem žene imaju dugo iskustvo. Odjednom se primećuje da postignuća devojaka u školama i višem obrazovanju uveliko nadilaze ona njihovih muških vršnjaka; nova prenosna inteligencija počinje da se vrednuje više od snage ili jedoumlja koji su nekad muškom davali moć a sad su degradirani i zastareli. Te tendencije – i autoritarne reakcije koje izazivaju – pojavljuju se ne samo na Zapadu već i širom onog što je svojevremeno bilo zbijeno i poznato kao kulture 'trećeg sveta'. Globalne komunikacije i selidba kapitala sa Zapada potkopavaju i blede muški svet i patrijarhalne strukture juga i istoka, dajući nezapamćenu ekonomsku moć radnicama i umnožavajući mogućnosti komunikacije, učenja i pristupa informacijama.

Ove krize muškog identiteta fatalno nagrizaaju sve: svako jedinstveno, centralizovano kontrolisanje i svaki sistem koji ga osigurava. Ništa od toga nije bilo planirano. Ono što je muškarac nazvao svojom istorijom trebalo je da funkcioniše kao autonarativna priča o nagonu za dominacijom i bekstvom od zemlje; prelasku od putenih strasti ka samokontroli; putovanju od čudnih fluidnosti materijalnog ka samo-identifikaciji duše. Vođen snovima o kroćenju pri-

rode i, samim tim, bekstvu od njenih ograničenja, tehnički razvoj uvek je mnogo polagao na unifikaciju, svetlo i let, borbu za prosvećenost, san o bekstvu od telesnog. Muškarci mogu da misle a žene da se pribojavaju da su na kraju: dovodeći nadzor i kontrolu nad prirodom do neviđenih krajnosti i sjedinjujući svoje snage u konačnu konsolidaciju tehnokratskog fašizma. Sajber-prostor je, ipak, van kontrole muškarca: virtuelna realnost razara njegov identitet, digitalizacija obeležava njegovu dušu i, na vrhuncu njegovog trijumfa, kulminaciji njegovih mašinskih erekcija, muškarac se suočava sa sistemom koji je sam izgradio za vlastitu zaštitu i otkriva da je sistem ženski i opasan.

Oni koji još uvek gaje patrijarhalni san vide sajber-prostor kao novu zonu nade za čovečanstvo koje želi da se oslobodi zamke prirode bekstvom od tela i iskradanjem u beskonačni, transcendentni i savršeni drugi svet. Međutim, matriks nije raj, čak ni utešni povratak u matericu. Čim muškarac pristupi ovoj zoni, falički san o večnom životu kao i njegova fantazija o smrti ženskog bivaju prekinuti apstraktnim nitima sajber-prostora koji ga utkivaju u samu svoju pojavu. Još lutajući ovamo-onamo vođen iskušenjem obećane besmrtnosti, potpune kontrole i autonomije, nesrećno jedinstvo zvano muškarac hvata sebe upecanog za ekran i uključenog u globalni veb hardverskih, softverskih i svetlucah sistema. Veliki let od prirode koji naziva istorijom okončava i on postaje kiborg komponenta samoorganizujućih procesa izvan njegove percepcije i kontrole.

S pregrevanjem patrijarhalne ekonomije, ljudska jedinka, pripadnik vrste naglo gubi svoj društveni, politički, ekonomski i naučni status. Oni koji su sebe razlikovali od ostatka onoga što je postalo njihov svet i smatrali da su oni ti 'koji prave istoriju' i grade vlastiti svet po svom planu, bivaju sve podređeniji aktivnostima vlastitih roba, usluga, linija komunikacije i samoorganizujućih procesa imanentnih prirodi za koju su verovali da je pasivna i inertna. Ako su čitav tehnički razvoj vodili snovi o totalnoj kontroli, konačnoj slobodi i nekoj vrsti konačnog pomirenja sa idealom, izmičuće tendencije i haotične pojave do kojih su ti snovi doveli samo ih pretvaraju u noćne more.

* * *

Sajber-feminizam je pobuna roba i materijalnog patrijarhalnog sveta, rasuta, raspodeljena pojava koja se sastoji od veza između žena, žena i kompjutera, kompjutera i komunikacijskih veza, konekcija i konekcionistačkih mreža.

Postaje jasno da ako su ideologije i diskursi modernog feminizma bili neophodni za promene ženske sudbine koje se prikrajaju na kraju milenijuma, izvesno je da nikad nisu bili dovoljni za procese u kojima se muškarac sada, po vlastitim rečima, 'prilagodava irelevantnom' i postaje 'pol za jednokratnu upotrebu'. Nužan je neodgovorni feminizam – koji možda uopšte i nije feminizam – da bi se sledile nehumane staze na kojima žena počinje da sklapa samu sebe dok se pojavljuju pukotine i ludilo na nekad glatkoj površini patrijarhalnog poretka. Ona nije ni delo muškarca kako je vide dijalektičari, ni biološki fiksirana kako je vide esencijalisti, ni potpuna odsutnost kako je vide lakanovci. Ona je u procesu, uključena s mašinama. Što se patrijarhata tiče, nije mrtav ali ni tvrdokoran.

Ispred nema ni autentične i esencijalne žene, ni Ja koje bi bilo vraćeno iz neke davno nestale prošlosti, čak ni potencijalnog subjektiviteta koji bi se danas konstruisao. A, nije samo ni odsustvo i nedostatak. Umesto toga, tu je virtuelna realnost, proces u nastajanju za koji identitet nije cilj već neprijatelj, baš ono što je držalo po strani matriks potencijala iz kojeg su žene oduvek preuzimale svoje uloge.

Posle drugog dolaze sledeći talasi, sledeći polovi koji ne traže ništa, samo koriste svoje vreme. Nanete autoritetu, rane se umnožavaju. Replipičke pišu programe, slikaju virusne slike, proizvode oružane sisteme, infiltriraju se u umetnost i industriju. One su hakerke koje pervertiraju kodove, kvare transmisije, umnožavaju nule i mrcvare nove otvorene rupe sveta. One su ivica nove ivice, besramno oportunističke, potpuno neodgovorne i isključivo posvećene infiltraciji i kvarenju sveta koji se već pokajao onoga dana kad su napustile kuću.

S engleskog prevela:
Vera Vukelić

LITERATURA

- Cadigan, Pat, *Patterns*, London, Grafton, 1989.
- Cadigan, Pat, *Synners*, London, Grafton, 1991.
- Cadigan, Pat, *Fools*, London, Grafton, 1994.
- Dennett, Daniel, *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*, Harmondsworth, Allen Lane/The Penguin Press, 1995.
- Edelman, Gerald, *Bright Air, Brilliant Fire*, New York, Basic Books, 1992.
- Eiser, Richard J., *Attitudes, Chaos, and the Connectionist Mind*, Oxford, Blackwell, 1994.
- Freud, Sigmund, *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Harmondsworth, Penguin, 1985.
- Freud, Sigmund, Breuer, Joseph, *Studies in Hysteria*, Harmondsworth, Penguin, 1991.
- Gibson, William, *Neuromancer*, London, Grafton, 1986.
- Irigaray, Luce, *Speculum of the Other Woman*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1985a.
- Irigaray, Luce, *This Sex is not One*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1985b.
- Irigaray, Luce, *Marine Lover of Friedrich Nietzsche*, New York, Columbia University Press, 1991.
- Langton Moore, Doris, *Ada, Countess of Lovelace*, London, John Murray, 1977.
- McLuhan, Marshall, *Understanding Media*, London, Sphere Books, 1967.
- Misha, "Wire movement" 9, u: Larry McCaffrey (ur.), *Storming the Reality Studio*, Durham, NC and London, Duke University Press, 1991.
- Stone, Allucquere, Rosanne, "Will the Real Body Stabd Up?", u: Michael Benedikt (ur.), *Cyberspace, First Steps*, Cambridge, MA and London, MIT Press, 1991.